

ნოდარ (ნუკრი) შოშიაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი განყოფილების მეცნიერთანამშრომელი

იდეოლოგიზირებული საზოგადოების ჩამოყალიბება და ნაციონალიზმის შექმნა ევროპაში

რა არის იდეოლოგია? იდეოლოგია საკმაოდ თანამედროვე ცნებაა. პირველად სიტყვა „იდეოლოგია“ გამოიყენა 1796 წელს ფრანგმა განმანათლებელმა ფილოსოფოსმა ანტუან დესტიუტ დე ტრასმა (1754-1836). დე ტრასის მიზანი იყო შეექმნა ახალი მეცნიერება იდეათა შესახებ, რომელიც დაფუძნებული იქნებოდა ისეთივე ობიექტურ მეცნიერებაზე, როგორც ნიუტონის ფიზიკა იყო, ოღონდ იდეებთან მიმართებაში. ეს იდეა არ იყო ახალი. მთლიანად განმანათლებლობის ფილოსოფია, რომელიც რაციონალიზმის პრინციპებზე იდგა, შესაძლებელად მიიჩნევდა ისეთივე კანონების აღმოჩენას ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში (იდეების სამყაროში), როგორც ეს ზუსტ მეცნიერებებში იყო. დე ტრასი მიიჩნევდა „იდეოლოგიას“ წმინდა მეცნიერულ საქმედ, რომელიც მისი აზრით, უპირისპირდებოდა იმ ეპოქაში გაბატონებულ სუბიექტივიზმს, ფილოსოფიასა და მეტაფიზიკას. შესაბამისად თავდაპირველად იდეოლოგიას განიხილავდნენ სხვადასხვა სამეცნიერო იდეების შემკვრელს. რადგან ყველა მეცნიერება რაღაც იდეებზე იდგა, იდეოლოგიას უნდა შეეკრა ეს იდეები და წარმოეჩინა აბსოლუტური ჭეშმარიტებები.

თუმცა ინტელექტუალური ტრადიციებიდან გამომდინარე „იდეოლოგიას“ აქვს უამრავი განსაზღვრება, ჩვენ სამ ძირითადზე გავამახვილებთ ყურადღებას:

- იდეოლოგია როგორც რწმენებისა და წარმოდგენების ერთობლიობა. ამ გაგებით „იდეოლოგია“ შეესაბამება „მსოფლმხედველობის“ ცნებას, ამ შემთხვევაში კი ფილოსოფიაც და რელიგიაც შეიძლება ჩაითვალოს როგორც იდეოლოგიის ფორმა.
- კარლ მარქსმა იდეოლოგია განსაზღვრა როგორც „ცრუ ცნობი-

ერება“. მისთვის იდეოლოგია იყო ცრუ, რადგან ის ყოველთვის ემსახურება ერთი სოციალური კლასის ინტერესს.

- იდეოლოგია როგორც რწმენებისა და წარმოდგენების სისტემა, რომელიც განსხვავდება სხვა რწმენებისა და წარმოდგენების სისტემიგან. ამ გაგებით ყველანაირი რწმენები და წარმოდგენები არ არის იდეოლოგია, არამედ იდეოლოგია არის სპეციფიური კოლექტიური ფორმა ამ რწმენებზე და წარმოდგენებზე.

იდეოლოგია როგორც „ცრუ ცნობიერების“ ცნება პირველად შემოიტანა კ. მარქსმა და ფ. ენგელმა. „გერმანულ იდეოლოგიაში“ [7, 26] კ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა იდეოლოგია განსაზღვრეს როგორც „პოლიტიკური აზროვნება, რომელიც ფორმირდება კონკრეტულ საზოგადოებრივ ჯგუფების ინტერესებზე“ [7, 27], ამიტომ მარქსისთვის იდეოლოგია არის „ყალბი ცნობიერება“, ანუ სოციალური ყოფის ილუზიური აღქმა. მარქსს „ყალბი ცნობიერება“ ესმოდა როგორც მის დროინდელი დომინირებული იდეოლოგიები, რომლებიც ბურჟუაზიული კლასის სოციალურ ინტერესს გამოხატავდნენ, ამიტომ იყო პროექცია არა მთელი საზოგადოების, არამედ მხოლოდ ერთი (უმცირესობის) ნაწილის – ექსპლუატატორების, რადგან ბურჟუაზიას აქვს არა მარტო ეკონომიკური და პოლიტიკური ძალაუფლება, არამედ ასევე აქვს იდეური ძალაუფლება, ანუ ისეთი იდეოლოგია, რომელიც მალავს ექსპლუატაციას და არ აძლევს საშუალებას სხვებს გააცნობიერონ ექსპლუატაციის ფაქტი. მარქსის მიხედვით, მხოლოდ მაშინ, როდესაც უკლასო საზოგადოება და კომუნიზმის პერიოდი დადგება, როდესაც პროლეტარიატის ინტერესი მთელი საზოგადოების ინტერესს დაემთხვევა, სწორედ მაშინ პროლეტარიატს არ დაჭირდება იდეოლოგია, რადგან პროლეტარიატს ილუზიები არ ჭირდება. სწორედ ამიტომ მოგვიანებით დაარქვეს ამ პერიოდს „სამეცნიერო კომუნიზმი“ (პოსტიდეოლოგიური პერიოდი).

მარქსისტული სკოლის წარმომადგენელი ანტონიო გრამში (1891-1937) ამტკიცებდა, რომ ბურჟუაზიის ძალაუფლება არა მარტო ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ძალაუფლებას, არამედ იდეების და თეორიების „ჰეგემონიას“ ემყარება. ბურჟუაზიულ „ჰეგემონიას“ შეუძლია განდევნოს ყველა აზრი და მხოლოდ მისი იდეოლოგია იქცეს საყოველთაოდ აღიარებულ საღ აზრად. შესაბამისად ეს არის ბურჟუაზიის „ჰეგემონიის“ უნარი იდეათა კონტროლის.

საკმაოდ საინტერესოდ განსაზღვრა „იდეოლოგია“ გერმანელმა სოციოლოგმა კარლ მანჰეიმმა (1893-1947). თავის საბაზისო ნაშრომში „იდეოლოგია და უტოპია“ ის გვაჩვენებს, რომ ყველა სოციალურ

კლასს გააჩნია საკუთარი გაცნობიერების პერსპექტივა, რომელიც საზოგადოებაში მისი მდგომარეობის დეტერმინაციას ახდენს ნაციონალური და პროფესიული გამოცდილებებით. ამ გაგებით საზოგადოებრივი ცხოვრება, რომელსაც კონსტრუირებს ესა თუ ის კლასი, უპირისპირდება პირად რეალობას. ამრიგად მანჰიმისთვის ცხოვრება შეიძლება იყოს იქ, სადაც არ არსებობს კლასობრივი ინტერესები და ცხოვრების ძიების პროცესი შესაძლებელია მხოლოდ კლასობრივი ცნობიერების მიღმა, ინდივიდუალურად [8, 26-27].

როგორია იდეოლოგიზირებული საზოგადოება? იდეოლოგიზირებული საზოგადოება ყოველთვის არ არსებობდა. ტრადიციულ, პრემოდერნულ სამყაროში (შუა საუკუნეებში) საზოგადოების იდეოლოგიზაცია შეუძლებელი იყო. მართალია, არსებობდა ერთიანი რელიგიური რწმენა საზოგადოებაში, მაგრამ ეს რწმენა ხშირ შემთხვევაში ერთიან იდეოლოგიურ სამყაროს აღქმას არ ქმნიდა, რადგან „ერთი და იგივე რელიგია სხვადასხვაგვარად აღიქმოდა გლეხებში, ხელოვნებში, ვაჭრებში, დიდებულებში და ინტელიგენციაში. საზოგადოებაში, სადაც ჩაკეტილი კასტები ან ნოდებებია, სადაც ვერტიკალური მობილობა ძალიან შეუმჩნეველია, ან იქმნება ჩაკეტილი, ერთმანეთისგან იზოლირებული წარმოდგენები სამყაროზე, ან თუ ეს კასტები ერთ რელიგიას ქადაგებენ, ეს რწმენა ინტერპრეტირებული იქნება სხვადასხვანაირად კასტების ან ნოდებების ცხოვრებისეული გამოცდილებიდან. ესეთი კასტური აზროვნება არ აერთიანებს მათ ერთი ინტელექტით“ [8, 31].

როგორც ფრანგმა მედიევისტმა ლე გოფმა შენიშნა შუა საუკუნეებში არსებობდა ორი კულტურა, მაღალი კულტურა და საკარნავალო კულტურა. მაღალი კულტურა იყო დამწერლობითი, ნარატივების კულტურა, რომელიც ოფიციალური კულტურა იყო, ხოლო საკარნავალო კულტურა კი სახალხო კულტურა, რომლის შესახებაც ტექსტები არ ინერებოდა ან თუ ინერებოდა, ინერებოდა უარყოფით კონტექსტში. ამ ორი კულტურის არსებობა მიანიშნებს იმას, რომ სამყაროს ერთიანი აღქმის ჩამოყალიბება პრემოდერნულ საზოგადოებაში შეუძლებელი იყო და არც ერთ ტრადიციულ სახელმწიფოს არ ჰქონდა მიზნად მსგავსი ერთიანი წარმოდგენები შეექმნა.

ცვლილებები განსაკუთრებულად დაიწყო მას შემდეგ, რაც იქმნება თანამედროვე სახელმწიფო, რომელსაც რამოდენიმე კომპონენტი ჰქონდა: მოქალაქეებისგან შემდგარი ჯარების შექმნა, ადმინისტრაციული უნიფიკაცია, გზების მონესრიგება, რამაც გააიოლა სხვადასხვა მხარის დაკავშირება ერთმანეთთან. ენობრივმა სტანდარტიზაციამ, სახალხო საყოველთაო განათლების სისტემის შექმნამ და სხვა ფაქ-

ტორებმა გამოიწვიეს სახელმწიფოს სტრუქტურის ცვლილებები. თუ კი აქამდე სახელმწიფოები არ იყო კულტურული შინაარსის, თანამედროვე სახელმწიფო წარმოადგენს „ინსტიტუტს“, რომელიც არის კულტურული თავისი ბუნებით და აქვს მიზნად შეცვალოს და სტრანდარტიზება მოახდინოს მისი მოსახლეობის კულტურულ წარმოდგენებზე.

ვინ არის იდეოლოგიის მთავარი სუბიექტი? იდეოლოგიის მთავარი მოქმედი სუბიექტი არის მასსები, როგორც ცნობილმა ესპანელმა ფილოსოფოსმა ხოსე ორტეგა ი გასეტიმ აღნიშნა, მთავარი მოქმედი სუბიექტი, რომელმაც იდეოლოგიურ სამყაროში დაიწყო მოქმედება, არის ადამიანი – მასა, „მასა“ „საშუალო ადამიანია“... ბრბოს ზოგადი თვისება – მასა, სიმძიმე ანუ ტვირთია, დაბლა რომ ექაჩება საზოგადოებას; ესაა ადამიანი იმდენად, რამდენადაც დანარჩენებისგან არ განსხვავდება და ადამიანთა სახეობრივ ტიპში იმეორებს თავის თავს“ [2, 6]. იდეოლოგია როგორც წესი საშუალო ადამიანზეა აგებული, თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მარტო ისინი არიან იდეოლოგიის მატარებლები. ამის მიუხედავად იდეოლოგია როგორც ასეთი გაჩნდა მაშინ, როდესაც „საშუალო ადამიანი“, არა არისტოკრატი და არა გლეხი, გამოდის პოლიტიკურ და ისტორიულ სცენაზე.

ამ გაგებით იდეოლოგია გვევლინება მექანიზმი, რომელიც განსაზღვრავს საზოგადოების აზროვნების ფორმებს. როგორც ფილოსოფოსმა მ. მამარდაშვილმა შენიშნა: „იდეოლოგიის მიზანი არის „ერთი ტიპის ადამიანის“ შექმნა. იმისთვის, რომ უკეთ მართო, საჭიროა აზროვნების სტანდარტიზაცია. ამ დროს ადამიანში იწყებს აზროვნებას არა თვითონ ის, არამედ სოციალური და იდეოლოგიური მექანიზმი მასში (ადამიანს ჰგონია ამ დროს, რომ თვითონ აზროვნებს, სინამდვილეში ის არ აზროვნებს). ტრადიციულ საზოგადოებისგან განსხვავებით წამყვანი ძალა იდეოლოგიურ სამყაროში ხდება ე. წ. „ლუმპერ-პროლეტარი“ ანუ როდესაც თვითონ არაფერს არ ქმნის, ის მუშაობს სხვების რეალურ შრომაზე (უპირველესყოვლისა სხვების ინტელექტუალურ შრომაზე). ლუმპერ-პროლეტარიატი ყოველთვის მექანიკურ საქმეს აკეთებს, ტექნიკური პროგრესი შემოდის, მაგრამ ის კვლავ რჩება ტექნიკური საქმის მკეთებლად. ინტელიგენცას რაც შეეხება, ადრე თუ არსებობდნენ ფილოსოფოსები, მეცნიერები და ა. შ., რომლებსაც გააჩნდათ უნივერსალური განათლება, დღეს შრომის განაწილების გამო მეცნიერი გადაიქცა მასის წარმომადგენლად, ანუ იგი კონკრეტულ მცირე დეტალზე მუშაობს და მთლიანობაში ვეღარ ხედავს პროცესს. ამის გარდა ინტელექტუალი ხდება მასის დაქირავებული წარმომადგენელი (იმიტომ რომ ლუმპერ-პროლეტარს მოემსახ-

ხუროს) და შესაბამისად ყველაზე დიდი იდეოლოგიც. ჩვენ ვხედავთ ტექნიკურ „რაციოს“ მხარეს მეცნიერისა, ანუ მაგალითად, რომელიც იმეორებს „ორჯერ ორი ოთხია“, მაგრამ ის უკვე აღარ არის პიროვნება, ამ სიტყვის ფილოსოფიურ გაგებით“ [9, 40].

ასევე საინტერესო მოსაზრება აქვს ფრანკფურტის სკოლის წარმომადგენელს ჰერბერტ მარკუზეს, რომელიც თავის ნაშრომში „ერთგანზომილებიანი ადამიანი“ იდეოლოგიას ხედავდა როგორც ისტორიულ პროცესს, რომლის დროსაც მაღალგანვითარებულ ინდუსტრიულ საზოგადოებას აქვს უნარი მართოს აზროვნება და არ ცნოს ოპოზიციური შეხედულებების გამოხატვის უფლება და ადგენს ტოტალიტარულობას.

იდეოლოგიზირებული საზოგადოება არის მოდერნული ეპოქის შვილი, რომელიც ისტორიულად გამოდის მას შემდეგ, რაც დემოკრატიზაციის პროცესისა და თანამედროვე სახელმწიფოს შექმნის პროცესის დროს, იქმნება უნიფიცირებული საერთო წარმოდგენები. სტანდარტიზება მოსახლეობის კულტურული და მსოფლმხედველობითი სამყაროსი, ასევე ეკონომიკური მოდერნიზაცია ქმნის იდეოლოგიზირებულ საზოგადოებას.

იდეოლოგიები და უნივერსალიზმი. XIX საუკუნიდან ჩამოყალიბებას იწყებს სამი ძირითადი იდეოლოგიური მიმდინარეობა: მემარჯვენეობა, ცენტრისტობა და მემარცხენეობა. თითოეული ამ მიმდინარეობის შიგნით, არსებობს მრავალი მიმდინარეობა და ხშირად ვხვდებით შერეულ იდეოლოგიებს, მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია გამოვყოთ სამი ძირითადი მიმდინარეობა იდეოლოგიებში, რომლებმაც XIX-XX საუკუნეში დომინანტური პოზიციები დაიჭირეს, ესენია:

- ლიბერალიზმი – ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მიმდინარეობა ყველა მისი მრავალფეროვნებით;
- სოციალიზმი – დაწყებული მარქსიზმიდან დამთავრებული სოციალ-დემოკრატიით;
- ნაციონალიზმი – დაწყებული ე. წ. მესამე გზით, დამთავრებული ნაციონალ-სოციალიზმით და ფაშიზმით.

ყველა ეს ძირითადი იდეოლოგია არის მოდერნის შვილი, ხოლო მოდერნიზმი ფორმალურად იწყება განმანათლებლობით (თუმცა უნდა ითქვას, რომ ზოგ შემთხვევაში უფრო ადრეც, მოდერნიზმის კვალი ჩანს რეფორმაციის პერიოდშიც, რენესანსის პერიოდშიც, ინგლისის სამრეწელო რევოლუციის პერიოდშიც, მაგრამ გლობალურად ათვლის ნერტილად მაინც განმანათლებლობა ითვლება). განმანათლებ-

ლობა დგას ორ მთავარ პრინციპზე: უნივერსალიზმზე და პროგრესის იდეაზე. განმანათლებლობამ საკუთარი ღირებულებები უნივერსალურად გამოაცხადა, ხოლო ცივილიზაციებს შორის განსხვავება უბრალოდ ჩამორჩენად. იდეოლოგია გაჩნდა პრველ რიგში ევროპაში და ამან საკმაოდ დიდი გავლენა მოახდინა იდეოლოგიების ევროცენტრისტულ ხასიათში. ყველა ნამყვანი იდეოლოგია ძირითადად ევროცენტრულ კონცეფციებზე იყო აგებული. პროფესორმა ჯონ ჰობსმა თავის ნაშრომში „ევროცენტრისტული კონცეფციები, დასავლურ ინტერნაციონალურ სამყაროს პოლიტიკაში 1760-2010 წლებში“ აჩვენა, რომ XIX საუკუნეში ევროპულმა სამეცნიერო და საერთაშორისო პოლიტიკამ სამყარო დაყო სამ ეტაპად: ველურობად, ბარბაროსობად და ცივილიზაციურობად. ეს დაყოფა, განსაკუთრებით საგარეო პოლიტიკაში ეყრდნობა საკმაოდ რასისტულ წარმოდგენებს. მიიჩნეოდა, რომ შავკანიანები, წითელკანიანები ველურები იყვნენ და მათი დამოუკიდებლობა ფიქცია იყო, ამიტომ მათი კოლონიზაცია და მათთვის კულტურის შეტანა საკმაოდ ლეგიტიმური იყო; იმ დროს, ბარბაროსებში ძირითადად მოიზარებოდნენ აზიის ხალხები, მათი დამოუკიდებლობა შეზღუდული უნდა ყოფილიყო; მხოლოდ ერთადერთი ხალხი, ვისაც ეკუთვნოდა დამოუკიდებლობა, იყო ცივილიზებული, რომლებშიც ძირითადად ევროპელები მოიაზრებოდნენ. როდესაც პირველი მსოფლიო ომი დასრულდა და ვუდრო ვილსონის „ერთა თვითგამორკვევის“ პრინციპი დაიწყო, ერთა თვითგამორკვევა შეეხო მხოლოდ ევროპას. საერთაშორისო ურთიერთობის ევროცენტრისტული პრინციპი საკმაოდ გავრცელებული იყო ცივ ომამდე. კარლ მარქსიც კი, რომელიც საუბრობდა პროლეტარულ რევოლუციაზე და ეწინააღმდეგებოდა ჩაგვრას, ამართლებდა ევროპულ კოლონიზაციას იმ პრინციპით, რომ კულტურის შეტანის შედეგად, როდესაც მოხდებოდა დანარჩენ სამყაროში ცივილიზაციის შეტანა (იგულისხმება დასავლური ცივილიზაცია), სწორედ მაშინ მოხდებოდა ინტერნაციონალური მუშათა რევოლუცია ბურჟუაზიის წინააღმდეგ. ევროპულ იმპერიებში აღმოჩენილ ერთა განმანათავისუფლებელ მოძრაობებში XIX საუკუნეში და XX საუკუნის დასაწყისში ორი სტრატეგია გამოიყო: პირველი სტრატეგია იყო ევროპულ ცივილიზაციაში ჩაწერა, როდესაც საკუთარ კულტურას რეპრეზენტირებდნენ როგორც ევროპულ კულტურას და ამის ნიშნად მოითხოვდნენ დამოუკიდებლობას და მეორე სტრატეგია ე. წ. „მესამე გზა“ იყო, როდესაც ესა თუ ის ერი ეწევა იზოლაციონიზმს, საკუთარ კულტურულ ტრადიციებს უბრუნდება და უპირისპირდება ყოველგვარ დასალურ კულტურას [11, 31-59].

ნაციონალიზმი. ნაციონალიზმი განსაკუთრებული იდეოლოგიაა, რომელიც აქცენტს აკეთებს ისეთ მნიშვნელოვან საკითხზე როგორცაა ეროვნული „იდენტობა“. რა თქმა უნდა, ნაციონალიზმი არ არის ერთადერთი იდენტობის წყარო ადამიანისთვის, აქამდე შუა საუკუნეებში არსებობდა უამრავი იდენტობის წყარო: ეთნიკური, გვაროვნული, წარმომავლობითი, ტერიტორიული და რელიგიური. თუმცა თანამედროვე სახელმწიფოს შექმნის პროცესში, როდესაც დაიწყო საუბარი აბსოლუტიზმისა და ფეოდალური სისტემის გარდაქმნაზე, საჭირო გახდა ახალი პოლიტიკური სუბიექტის გაჩენა და ეს სუბიექტი იყო „ერი“. ერი პოლიტიკურად დაიბადა მეფის სიკვდილით. როდესაც საფრანგეთში მეფეს სიკვდილი მიუსაჯეს (მანამდე მსგავსი ფაქტი მოხდა ინგლისში), მას ბრალად საკუთარი ერის ღალატი დასდეს. ევროპაში მეფეებთან დაპირისპირების პროცესი, რომელიც ზოგჯერ მთავრდებოდა ამ უკანასკნელთა სიკვდილით დასჯით, სათავეს უდებს ერთა თვითდამკვიდრებას. შესაბამისად, პოლიტიკურად ერი მკვიდრდებოდა რევოლუციური გზით, ეს იმას არ ნიშნავს რომ აქამდე „ერი“ არ არსებობდა, უბრალოდ აქამდე „ერი“ არ იყო პოლიტიკური შინაარსის და ლეგიტიმაციის მატარებელი. ნაციონალიზმი თავდაპირველად იყო ლიბერალიზმის ნაწილი და მას გააჩნდა დემოკრატიზაციის პროგრამა. სწორედ ნაციონალიზმის პრინციპებს დაეყრდნო ისეთი პრინციპები, როგორცაა: „ხალხის უზენაესობა“ და „ხალხის ლეგიტიმაცია“.

თუმცა სოციალური მიზეზები ნაციონალიზმს რამოდენიმე ჰქონდა, პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს ურბანიზაციის და ეკონომიკური განვითარების დიდი როლი. ასევე ინგლისის სამრეწველო რევოლუციიდან, როდესაც იწყება ინდუსტრიალიზაცია, მოსახლეობის დიდი ნაწილი გადადის საცხოვრებლად ქალაქებში. ქალაქებში მოსახლეობის დიდი ნაწილი მონყვეტილია საკუთარ ტრადიციულ იდენტობებს, იქნება ეს კუთხური, გვაროვნული თუ ეთნიკური. როგორც ბრიტანელმა ისტორიკოსმა ერიკ ჰობსბაუმმა შენიშნა, სწორედ ამ პერიოდში, როდესაც ადამიანები კარგავენ საკუთარ კულტურულ ფესვებს, იწყება ახალი ტრადიციების გამოგონება, რომ წარმოსახვითად კავშირი წარსულთან გააბან. იწყება ახალი ფოლკლორის ახალი ისტორიული წარმოდგენების შექმნა, რომელიც აქამდე არ არსებობდა. საზოგადოება, რომელიც საკუთარ ბუნებრივ იდენტობის სივრცეს ცდება და აღმოჩნდება ურბანიზებულ სივრცეში, აუცილებლად განიცდის იდენტობის კრიზისს. სწორედ იდენტობის კრიზისის დროს ხდება ახალი ეროვნული იდენტობის მიღება, რომელიც ხშირ შემთხვევაში დაფუძნებული

შეიძლება იყოს აქამდე არსებულ ეთნიკურ იდენტობაზე. ზოგ შემთხვევაში ხდება ახალი ეროვნული იდენტობის შექმნა. ამის გარდა თანამედროვე სახელმწიფოს, რომელსაც მონარქიულ სახელმწიფოებისგან განსხვავებით, ესაჭიროებოდა საყოველთაო სამხედრო მობილიზაცია, ესაჭიროებოდა პატრიოტიზმის გრძნობის შექმნა საკუთარ მოსახლეობაში. თუ კი 18-ე საუკუნემდე ევროპული არმიების დიდი ნაწილი შედგებოდა მოქირავებისგან და არსტოკრატებისგან (რამოდენიმე გამონაკლისის გარდა), თანამედროვე სახელმწიფოს დაჭირდა საკუთარი მოსახლეობის საყოველთაო განწვევა ჯარში, განსაკუთრებით ნაპოლეონის ომების დროს და მის შემდეგ, ყველა სახელმწიფოს ძირითადი არმია გადაიქცა ნაციონალურ არმიად.

როგორც ნაციონალიზმის ცნობილმა მკვლევარმა ერნესტ გელნერმა აღნიშნა, ნაციონალიზმი ინდუსტრიული ეპოქის შვილია, როდესაც იწყება მაღალი კულტურის გავრცელება საზოგადოებაში. საზოგადოება იწყებს წერა-კითხვის სწავლას და საფუძველი ეყრება სტანდარტული საგანმანათლებლო სისტემის შექმნას. ყველა საგანმანათლებლო სისტემა, გარდა იმისა რომ კონკრეტული ცოდნა მისცეს საკუთარ მოქალაქეს ამა თუ იმ პროფესიის შესახებ, ასევე უყალიბებს რწმენას და სტანდარტიზებულ ცოდნას ნაციონალურ ნარატივის მიმართ. როდესაც ადამიანები იღებენ უნიფიცირებულ ინფორმაციებს, სწორედ მაშინ იწყებს ერი საკუთარი თავის ინტეგრაციას საერთო ეროვნულ პროექტში.

რა თქმა უნდა, ნაციონალიზმი ერთი კონკრეტული მოლენით არ დაწყებულია და სანამ ჩამოყალიბდებოდა, მან გავლო რამდენიმე საფეხური:

1) გუტენბერგის მიერ სტამბის გამოგონებიდან ანუ 1439 წლიდან, რევოლუციების ეპოქამდე. თუ კი აქამდე დამწერლობა იყო ელიტური მოვლენა, სტამბის გამოგონების შემდეგ, დამწერლობის დემოკრატიზაციის, ინფორმაციის გაცვლისა და საერთო წარმოდგენების შექმნა იწყება, რაც გეოგრაფიულად დაშორებულ საზოგადოებას წარმოსახვითად აკავშირებს ერთმანეთს (ნაციონალიზმის მკვლევარი ბენედიქტ ანდერსონი, სწორედ სტამბის გამოგონებას უკავშირებს ერის შექმნის დაწყებას).

2) რევოლუციური ეპოქა – ესაა ეპოქა, რომელიც დაიწყო ნიდერლანდების რევოლუციით და დამთავრდა ლათინური ამერიკის რევოლუციებით. ამ პერიოდში მოხდა რამოდენიმე მნიშვნელოვანი რევოლუცია: ნიდერლანდების, ინგლისის, აშშ-ის, საფრანგეთის და ბოლოს ლათინური ამერიკის რევოლუცია სიმონ ბოლივარის მეთაურობით. ამ

პერიოდში ყალიბდება პირველი ერი-სახელმწიფოები და ნაციონალიზმის პრინციპი ხდება საერთაშორისო ურთიერთობაში ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი

3) გერმანული რეაქცია და რომანტიზმი – ნაპოლეონის ომების შემდეგ განმანათლებლობაზე და ზოგადად საფრანგეთის პოლიტიკურ პრინციპების წინააღმდეგ, გერმანიაში გაჩნდა რეაქცია. ეს რეაქცია კულტურულად აისახა რომანტიზმში, მაგრამ ამავე დროს ნათელი იყო, რომ ძველი ფეოდალური სისტემის შენარჩუნება შეუძლებელი იყო. გერმანიაში განსაკუთრებით გერმანიის რევოლუციის და ფრანკფურტის პარლამენტის დაცემის შემდეგ (1848-1849 წწ.), გერმანულმა არისტოკრატებმა ნაციონალიზმის პროექტი შეცვალა და ნაციონალიზმი აქცია მილიტარისტულ მოვლენად, რომელიც იმპერიის სამსახურში ჩადგა.

4) პირველი მსოფლიო ომი – პირველი მსოფლიო ომი იყო პირველი მაშტაბური ნაციონალისტური ომი, როდესაც ნაციონალიზმის პრინციპმა ყველაზე გარდამტეხი იდეოლოგიური როლი შეასრულა ამ კონფლიქტში.

შესაბამისად არსებობს რამოდენიმე სახის ნაციონალიზმი, რომელიც სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდშია გაჩენილი. ნაციონალიზმის ცნება ხშირ შემთხვევაში დაბნეულობას იწვევს, „ამერიკული ნაციონალიზმი“, „რუსული ნაციონალიზმი“, „იუგოსლავური ნაციონალიზმი“ და „ქართული ნაციონალიზმი“ სხვადასხვა პოლიტიკურ-იდეოლოგიური მოვლენებია, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდება. თუ კი გამოვყოფთ ნაციონალიზმის სხვადასხვა ფორმებს, ჩვენ გამოვყოფთ ნაციონალიზმის ოთხ ძირითად მიმართულებას:

- ნაციონალიზმი როგორც იდეოლოგია სახელმწიფოს შექმნის საკითხში (state-building). ნაციონალიზმი აქ თამაშობს როლს ახალი სახელმწიფოს შექმნის, ესეთი მოძრაობა იყო იტალიაში „რისორჯიმენტო“, რომელიც 1861 წელს იტალიის შექმნით დამთავრდა და პრუსიის მიერ გერმანიის გაერთიანება 1871 წელს.

- ნაციონალიზმი როგორც სოციალური ინტეგრაციის იდეოლოგია (nation-building). ამ შემთხვევაში სახელმწიფო არსებობს, მაგრამ ჯერ არ არსებობს ერთიანი ნაციონალური ბირთვი და იწყება ჰომოგენური კულტურის შექმნა, ერთ ერად. ნაციონალიზმის ამ ფორმის გამოვლინება იყო იაპონია XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, თურქეთი მუსტაფა ქემალის დროს, ასევე ეგვიპტე, ირანი, ჩინეთი 1920-30-იან წლებში.

• ნაციონალიზმი როგორც ანტიკოლონიალისტური იდეოლოგია. ამ შემთხვევაში ნაციონალიზმი გვხდება როგორც ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობა, თავის დროზე ვ. ლენინმა გამოიყო ნაციონალიზმის ორი ფორმა: შოვინისტურ-დერჟავული და პროგრესულ-განმანთავისუფლებელი, ამ ტერმინის დამკვიდრების შემდეგ უამრავი მემარცხენე-განმანთავისუფლებელი მოძრაობები გაჩნდა აზიისა და აფრიკის კონტინენტზე ევროპულ იმპერიალიზმის წინააღმდეგ, თუმცა, რა თქმა უნდა, ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობა არ არის მარტო მემარცხენე მოძრაობა, ის გვხდება ჩვენ მემარჯვენე მოძრაობებში, როგორც მაგალითად პოლონეთი იყო 1920-იან წლებში. ამ იდეოლოგიის მთავარი მიზანი არის დამპყრობლის წინააღმდეგ ბრძოლა და მისგან გამოყოფა.

• ნაციონალიზმი როგორც ეთნიკური სეპარატიზმის იდეოლოგია (სეცესიონიზმი). ესეთი იდეოლოგიები მრავლადაა როგორც კავკასიაში (აფხაზეთის და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის მაგალითზე), ისე მსოფლიოს სხვა კუთხეში.

ნაციონალიზმის უამრავი ფორმის მიუხედავად, ნაციონალიზმი უპირველეს ყოვლის არის იდეოლოგია, რომელიც ზოგჯერ პოლიტიკურად, ხოლო უფრო მეტად იდენტობისა და კულტურის საკითხში ვლინდება. ის მოდერნიზმის პირმშოა და მოდერნიზმის პასუხია იდენტობის კრიზისზე, რომელიც გაჩენილი იყო ტრადიციული იდენტობების კრიზისით და რომელიც შეთავაზებული იყო იდეოლოგიზირებული საზოგადოებისთვის.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ე. სმიტი, ნაციონალური იდენტობა, თბილისი, 2008.
2. ხ. ორტეგა ი გასეტი, მასების ამბოხი, თბილისი, 1993.
3. ე. ჰობსბაუმი, ერები და ნაციონალიზმი 1780 წლიდან, პროგრამა, მითი, რეალობა, თბილისი, 2012.
4. ე. ჰეივუდი, პოლიტიკური იდეოლოგიები შესავალი კურსი, თბილისი, 2004.
5. Б. Андерсон, Воображаемые сообщества, Москва, 2016.
6. К. Калхун, Национализм, Москва, 2006.
7. К. Марксат, Ф. Энгельс, Немецкая идеология, Москва, 2011.
8. К. Мангейм, Идеология и утопия, Москва, 2007.

9. М. Мамардашвили, Очерк современной европейской философии, Санкт-Петербург, 2014.
10. C. Hirschi, *The Origins of Nationalism*, Cambridge, 2005.
11. J. Hobson, *The Eurocentric conception of World politics*, Western International Theory, 1760-2010, Cambridge University Press, 2012.
12. H. White, *Nation, State and Territory*, Oxford, 2004.

Nodar (Nukri) Shoshiashvili
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Formation of an Ideological Society and Emergence of Nationalism in Europe

Summary

The ideology is a modern phenomenon. The ideology and ideological societies arise always in the „modern“ epoch, i.e. in the time as the creation of a modern state, an industrial society and the modern economy is completed. We mean the time as the states, according to their essence, are beginning to pursue certain culture policy, to influence the world view of their population, to form their world of ideas and to standardize the education. The creation of an ideological state is also related with the emergence of mass and democratic movements in the society.

The new modern society that was excluded before from any ethnical and tribal identities needed in the new epoch such ideological basis which will enable him to overcome the current ideological crisis. In the 19 century such an ideology turned out to be the nationalism.

The nationalism of the 19 century played a vital role in the global political life. What is it nationalism in general? What are the reasons which predetermined its rise? How many phases of development has the nationalism? We will try to answer all these questions in our article. Besides our goal is either to expose the relation which always exists between the ideological society and the nationalism.